

"כך היא גאורתם של ישראל..."
שיעורים בנושא מהלכי הגאול
והתנאים לחופעתה הנלמדים
מחומש שמות.

העמק דבר

2

למה הרעתה. הן הרעה זו היא
בהליכות הטוב שראוי למלך לקצוף על עבדיו
הרוצים להחפרך מעבודתם, וכסבור משה שלא
היתה השגחה פרטית ממנו ית' בזוונה, אלא
ממילא נעשה כן כמנהג המלכות, על כן אמר
שם אדני, שראוי על פי השגחה לשדד הטוב
בשמירת העם, שלא יהא דבר ה' גורם עוד רעה
עכ"פ: למה זה שדחתני. אם לא הגיע עוד
זמן הגאולה, למה זה שלחתי קודם הזמן:
10 (בג) לדבר בשמך. טענה אחרת, אפילו פשעו
ונחתינו להרע להם, מ"מ כיון שדבקתי בשמך
אינו מכבוד הקב"ה: והצ' לא הצ' את
עמך. לא ראו עוד שום הצלה שיגרום האמונה
בה' שיכול להציל, אלא שאינו רוצה כעת להציל,
15 אבל כאשר עוד לא הצלח ורק גרם להם רעה,
אינו כבוד שם שמים, ויהיה ממעט אמונה לפרעה
ולישראל:

הזמן דבר, סוף פרק א' א' א'

רבי היא רבא ורבי שמעון בן הלפתא הו' סהלכין
בהרא בקעת ארבל בקרינתה וראו איילת השחר
שבקע אורה. אמר רבי חייה רבה לר' שמעון
כך הלפתא כי רבי כך היא גאולתן של ישראל
בתחילה קיטאה קיטאה כל מה שרואה והולכת
היא רבה והולכת. מאי מעמא כי אשב בחושך
ה' אור לי. כך בתחילה יוטרדכי יושב בשער
המלך ואחר כך ייקח המן את הלבוש ואת הסוס
והוא יושב ברדכי אל שער המלך ואחר כך יוטרדכי יצא בלבוש המלך בלבוש המלך

1

ואחר כך יושב ברדכי אל שער המלך ואחר כך יוטרדכי יצא בלבוש המלך בלבוש המלך

4

(ב) וידבר וגו'. כאשר השיב הקב"ה למשה
על שאלותיו ומרעומותיו לטעה, בא
דבר צפ"ע שנלך גם לטעה גם לדורות לדעת
דרכיו ית', ומש"ה הפסיק בנדרה צפ"ע, וכי"ז
5 כס' דברים פ' עקב ופ' נצבים כמבואר שם:
וידבר אלהים. כבר ביארנו כס' בראשית
במחלתו ובסופו דזה השם משמעו כ"פ על הנהגת
הטוב שגרה הוא ית', כדכתיב בראשית ברא
אלהים, ומוצן לפי הענין, וכן כלן משמעות
10 המקרא וידבר אלהים שהוא בורה הטוב: ויאמר
אדני אני ה'. המהוה הכל בהשגחה פרטית,
ולא כנשר ודם הצונה בית אין כמו צבית אלא
עד שלא נבנה אבל אח"כ אין הבית עומד בכחו,
אבל החבל שנבראת בשם אלהים היא עומדת
ומתקיימת בשם הוי' המהוה הכל.

הזמן דבר, סוף פרק א' א' א'

3 1 (א) עתה תראה. לא כמו שאתה
קבור שרעה זו הוא רק לרעמם ולא לטובתם,
ומש"ה אמה מתרעם על הקמר פנים, לא כן
הדבר, דוקא עתה תראה, כמה שהרעו לישראל
5 נתקרב זמן הגאולה, ויכול להיות בדרך נס מה
שלא היה אפשר מקודם, אבל היום תראה, כי
ביד חזקה. צפ"כ של פרעה: ובר' חזקה.
צפ"כ של ישראל כפרש"י, והוא כאשר יבואר
להלן בפסוק ו' פי' ביד חזקה זו הדבר, שהיה
10 דבר על ישראל הממאנים ללאת לגמרי, וזה משוזה
על טענה של מיעוט אמונת ישראל ללאת, מחמת
זה שזמה שדבר ה' גרם להם להרע, ע"ו השיב
דמ"מ יאלו ביד חזקה. ורש"י פי' ביד חזקה של
פרעה, וגם זה הפי' מוכרח בלשון יגדשם
מוארצו. והיינו להממעללים ללאת:

הזמן דבר, סוף פרק א' א' א'

7

זה היה תשובה למשה ולמור לדורות, דכמו
שהאבות ראו כמה עמים שהיה נראה מזה העדר
כבוד שמים ולא הרהרו להקשות איך הוא, והרי
הודעתי להם שאני אל שדי, כך אין למשה ולא
5 לנו לדורות להקשות בזה, אלא להאמין שכן הוא,
ומסתמא סוף הדבר להגיע מזה כבודו ית'. ודבר
זה להאמין שהכל בהשגחה, ושלא יתקשה לנו בכל
אשר אנו רואים ורות בעינינו, שהוא עיקר גדול
בגלות, הרבה אח"כ משה להוכיח לישראל כס'
10 דברים א', וכמש"כ בברחש דבר שם מקרא ל"ג,
ומשה רבנו במחלת גדלו ג"כ לא יכול לקבול
ולהאמין כי כך הוא, עד שבא אליו דברי ה' אלה.
[אכן לשון ושמי ה' משמעו עוד שמות אחרות
שמהוה את העולם לא נודע לאבות, ומה למדנו
15 שלא כן משה, שהוא ידע שמו ית', והיינו שאמר
משה לה' ואתה אמרת ידעתיך בשם, שהיינו
ידעת ה', כמש"כ הרמב"ן שם: (ד) וגם
הקיימות. עוד כמתרעם על משה ומודיע לעמיד
כמה השגחתו על ישראל ביחוד יותר מכל הליכות
20 עולם, והוכיח ע"ו שהרי הקיימותי את צרתי
אחם וגו': את ארץ מגוריהם אשר גרו
בה. לא בשביל שהיא ארץ זבת חלב ודבש לבד
הבטחתי אותה הארץ דוקא, אלא בשביל שהיא
ארץ מגוריהם והורגלו בה בהשגחה פרטית,
25 להארץ גורם לזה הרבה כידוע, דהיא ארץ אשר
ה' דורש אותה בפרטות, ואת הבטחתי לבניהם,
הרי רצוני להיות משגיח עליהם:

הזמן דבר, סוף פרק א' א' א'

6

(ג) וארא אף וגו' באף
שרי. כבר נבאר כס' בראשית בכל המקום
שנזכר זה השם שבא להראות דמכלית הצריאה
והטוב שהיה איך שמלל כבוד ה', וכדכתיב כל
5 פעל ה' למענהו (משלי טו ד), כל הנקרא בשמי
וגו' (ישעיה מג ו), ובס' במדבר י"ד כ"א
בפסוק ואלם מי אני וימלא כבוד ה', מבואר,
וע"ו בא שם שדי שאמר לעולמו די, היינו בזה
האופן דוקא נשלם תכלית רצונו שימלא כבודו
10 ית', ולא כן אם היה פחות מזה, ואע"ג שאין
כח אנושי להבין זאת איך דוקא בזה האופן היה
נתמלא כבוד ה' ולא באופן אחר, אבל כך הוא
ידעומו של הקב"ה, ואין לנו להרהר אח"ו, כמו
שאיך לחקור מה לפניו מה לאחריו של הצריאה,
15 ובשעה שנחגלה ה' לאבות הודיע להם כי כל
התכלית הוא כבודו ית', וזהו שם שדי: ושמי
ה' לא נודעתי להם. כי שמי ה' שהוא מהוה
הכל, שהרי לפי הנראה כל שבא ונעשה על הארץ
ואין בו זה התכלית אינו מהשגחתו ית', אבל
20 באמת אינו כן אלא אני ה', אע"ג שהוא פותר
זא"ו לדעת אנוש, אם שמי אל שדי אינו הכל
בהשגחה ואם הכל בהשגחה ע"כ אינו מושג
לכבודו ואין זה שדי, אבל האמת שאני אל שדי,
ואני ה', אלא שלא נודעתי להאבות איך הוא כן.

5

וכזה נכלל
תשובה על שאלת משה שכסבור דגורח פרעה
נעשה שלא בהשגחה ממנו ית' אלא בטוב הענין
כמש"כ, והשיב דגם הטוב היא בהשגחה, ושכן
5 הוא לדורות, ומעמא יהיה קשה למשה היאך
אפשר שכן הוא, והרי רוצה ורות בהליכות עולם
הטוב, ע"ו הוסיף ה' ואמר וארא וגו': [והנה
כתיב כאן בשני לשונות וידבר ויאמר, וכבר ביארנו
חז"ל במכות ד"א דנמקום שאינו דיבורי דיני
10 תורה, ההבדל בין דבור ואמירה הוא שדבור
משמעו קשות ואמירה רכות, וכאן דכתיב שני
לשונות הוא כמש"כ ריש ס' בראשית מאמרם
ו"ל צ"ר מחלה ברא הקב"ה עולמו בדין ראה
שאינו מתקיים שיתק רחמים בדין, וביארנו שם
15 דמחלה היתה הצריאה בדין, אבל הקיום א"א
לעמוד אלא בשתוף רחמים, ומש"ה כאן וידבר
אלהים, הוא שם הצריאה, והודיעו בדרך אגב
שהיה ראוי ע"פ הדין להעניש משה על דבריו,
אבל ויאמר אליו אני ה' המהוה העולם, ובה
הוא בשתוף רחמים]:

שמעתי. מינח אני נראה מיותר, אלא גם זה הוכחה שע"כ הוא בהשגחה, שעכ"פ צו השעה גם אמה יודע שהוא בהשגחה, שהרי כבר ידעת שלא אמה לצד שמעת נאקח ישראל ומשתתף בצערם, אלא גם אני שמעתי את נאקחם, כאומר אין אמה מרחם יותר ממני: ואזכור את בריתי. ומאז דברתי עמך הזכרתי את צריתי להוציאם אל ארץ מגוריהם, הרי רצוני להשיג עליהם דמשה הזכרתי את צריתי, וכל זה היה למשה להשכיח כי לא רק צטבע הענין בזה הרעה על ישראל, אלא ככוונה ממנו ית', וממילא הכל נצדק:

כי יתן צדק, ויעטם פיהו ואלוהי

"לא אך להציל את הנפש הפרטית או גם הכללית מסבוכי החיים התמריים, ולרוממה אל הקודש היא מגמתה, כי אם לכוון את הקודש עצמו, ליסד מוסד ממלכת אל חי העולמים בכל מרחבי עולמים. חלילה לנו להשאיר את הטבע במעמדו השפל, מבלי לקשרו בקשר-הקודש אשר לאור עולם שבאוצר חיים, שבו דוד מלך ישראל חי וקיים. לא חלישות-כח הוא זה מה שישועתם של ישראל היא קמעא-קמעא כי אם גבורת-גבורות, כביריות עליונה המקפת כל וממלאה את הכל. והמהלשה באיתנויותה, לפי עומק גדולת תלמודה, לפי חדור הכרעת בינתה, ולפי גדולת טהרת אדירות רצונה, המשובב בשגוב א-להי, היא המרוממת את הטבע וכל תוצאותיו, את השמים וארץ וכל אשר בהם."

כי יתן צדק, ויעטם פיהו ואלוהי

"לא חלישות-כח הוא זה מה שישועתם של ישראל היא קמעא-קמעא כי אם גבורת-גבורות, כביריות עליונה המקפת כל וממלאה את הכל". לגבורה וליכולת האלוקית אין מעצור, הקב"ה יכול לחולל את הגאולה השלמה גם על ידי נס, ולגלות את היכולת האלוקית האינסופית. רבנו היה אומר שב"לחיצת כפתור" אלוקית יכולים היו להיברא מיליארדי עולמות. אלא שישנה "גבורת גבורות", המגלה עוד יותר את היכולת, היא כוללת גם את היכולת לשלוט על הגבורה, לכוון את היכולת לפי תכנית עליונה פנים-פנימית, ממנה יצא קידוש השם והתיקון היותר שלם. למעלה מן היכולת הנסית נמצאת היכולת לצמצם את הכח ולצמצם את ההארה, עד שגם כל סדרי הטבע פועלים עם א-ל להשלים את גילוי כבוד ד'. המגמה הגאולית הכוללת חיבור של הטבע והנס היא מגמה יותר עליונה ויותר פנימית, משום שהיא כוללת הן את הטבע בשלמותו שייטה מוזהמתו והן את הנס, ושניהם יחד ישמשו את המגמה העליונה הכוללת. זהו סוד הגאולה השלמה - הטבע המתוקן יחד עם הנס ישלימו זה את זה ויאחדו את העולם הזה והעולם הבא, כמו אחדות הגוף והנשמה וכמו אחדות הקודש והחול על ידי קודש הקודשים.

כי יתן צדק, ויעטם פיהו ואלוהי

אורות מאופל

הרבה אורות-תחיה זכינו לראות בדורות אלה. נכון שיש עוד הרבה מחשכים, אבל אין זו סתירה. האורות מופיעים מתוך המחשכים, "קמעא קמעא". גם בריאת העולם הופיעה בהדרגה: "בבשרה מאמרות נברא העולם". כך גאולתם של ישראל מתגלה בהדרגה, ועכשיו אנו באמצע העבודה. היא עדיין לא נשלמה וקיימים סיבוכים. יש מדרגות במהלך הגאולה, ויש גם "סתר המדרגה". אבל אותו "סתר המדרגה" אינו מבטל במשהו את עליית המדרגה! יש להתרומם מעל תפיסה ילדותית וקטועה, ולראות את הדברים מתוך גדולת אמתה. לעומת ה"גנים שכחו אלהים", אנו "עם ירעי אלהיו". במשך זמן מסוים הוצרכנו להיות בגלות, אבל לא לנצח, חס ושלום, וכעת אנו שבים ארצה, ומעשה ד' הולך ומתגלה על ידינו. "הקץ המגולה" המחור על-ידי הנביא יחזקאל הולך ומופיע. "אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר: 'יאתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשארו לעמי ישראל כי קרבו לבוא'". הארץ פורחת והבנים שבים לתוכה. יש לראות את כל אשר נעשה איתנו בעין פקוחה, כפי שאומר ישעיהו הנביא: "ההרשים שמעו, והעורים הביטו לראות". הביטו בכל המהפכות שנעשות מסביב לנו בעולם והשייכות לנו. וישעיהו גורע באלה שאינם רואים: "מי עור כי אם עבדי" - זה עבד ד' בקיום התורה ולימודה. "יורח כמלאכי אשלה" - הם תלמידי-חכמים שנקראו מלאכים" הם עורים. יש להתרגל לפקוח עין ולראות "עין בעין בשוב ד' ציון". כשמתבוננים, לא מתוך העין האנושית הקטנה, אלא מכונים אותה אל העין האלהית, אז רואים "בשוב ד' ציון". הולך ומתגלה ו"קדשתי את שמי הגדול" בכל הענינים הממלכתיים והחברתיים שמתחילים להסתדר בארצנו. איך אפשר לא לשים לב לכך? כלל שנוכח לכוין מקטנו אל העין האלהית, יותר נוכח לראות את האור החדש המאיר על ציון.

כי יתן צדק, ויעטם פיהו ואלוהי

ובזה יתורץ שאלה גדולה מאוד מאחר כי הוא יתברך ויתעלה אלהי עולם נקרא ואיך אפשר לומר כן מאחר כי בית המקדש הוא עיקר פאר העולם, א"כ לא היה ראוי שיהיה שמו יתברך נקרא על העולם לומר אלהי עולם כאשר היה ב"ה חרב בעונינו. אבל מפני כי כל הויה יוקדם לה העדר, וא"כ העדר ב"ה הוא סיבת הווייתו וכאלו כבר התחיל הוויית ב"ה ולפיכך כמו שהלילה והיום הוא אחד בעבור שהלילה הוא שייך ליום, מפני כי העדר הוא סבת הווייתו וכן חורבן ב"ה סבת הויתו. ולכן הגו הכתוב חורבן ביהמ"ק בתחלת בריאתו של עולם, כי מזה יש ללמוד כי אף חורבן ביהמ"ק כיון שהוא סבת הווייתו נכנס בגדר הויה. ולכן נקרא אלהי עולם. רק כי אין ביהמ"ק נמצא בדורותינו על זה יש להתאונן ואל הדור אשר אין ביהמ"ק נמצא אליהם הוא החסרון, ולהם נגלה הש"י כמו שראוי להיות נגלה להם כמו שהתבאר למעלה:

כי יתן צדק, ויעטם פיהו ואלוהי